

MI, JANICSÁROK

Tóth Béla regénye

A legtöbb ember úgy olvas könyvet, úgy néz filmet, drámát, hogy öntudatlanul választ valakit a szereplők közül, akivel többé-kevésbé azonosul, és akinek sorsát, ettől indítva, kissé személyes sorsként éli végig az alkotással való ismerkedése közben. Fokozódik az egyéni érdekelttség, a szubjektív izgatottság, ha a művészi alkotás úgy kínálja fel, hogy nem akármilyen tükröt tart az ember elé, hanem jelenet, eleven mindennapja, aktuális gondját, baját, örömét, verit, vetít vissza, tegnapi és mai kérdésekre válaszol, azokban kialakított állásfoglalást mutat fel.

Ilyen, még friss tegnapiak és mánkál foglalkozó alkotás Tóth Béla: *Mi, janicsárok* című regénye. A kötet most jelent meg a Szépirodalmi Könyvkiadó gondozásában könyvolakban. A Délmagyarország néhány hete közli folytatásokban, innen ismerkedhetek vele az olvasók először. Közülük többen most bizonyára a kötet után nyúlnak türelmetlenségükben. Az első 40–50 oldal után ugyanis olyan sodra támad a könyvnek, hogy lehetetlen kézből letenni; ha alkalom van rá, egyvégtében jó elolvasni.

Mert nagyon izgalmas tükröt tart a regény az olvasó elé. Mindazok, akik a felszabadulást követő első években lettek egyetemisták Magyarországon, személyes ismerősök, — ha nem önmagukra! — találhatnak a regényben. Ki így, ki úgy, persze, attól függően, milyen mély és objektív önismerettel rendelkeznek. Ha ez a birtokukban van, generációjuk és esetleg önmaguk gondolatait, magatartását lelik benne bonckés alatt. Némelyeknek azt mutatja a tükrök: így nem lett volna szabad; másoknak: így kellett volna; keveseknek: így volt helyes cselekedni.

Azoknak, akik e nélkül a személyes érdekelttség nélkül olvassák a könyvet, azért érdekes, mert izgalmas korszakokról ad jó képet. Kezdetén a „fényes szelek” nemzedékének egyik rétegéről. Ez a kor, és ennek képviselői mostanában sokakat érdekelnek. Tóth Béla műve ugyan nem a NÉKOSZ fiataljairól szól, akik körül Jancsó filmje miatt megingt mozgás támadt, és akiknek sorsa 20 év óta, még mindig hasztalanul, íróért kiált. A *Mi, janicsárok* főhőse, Kovács Pál, nem népi kollégista, de helyzete, elvei szerint közel áll hozzájuk, és szintén „viharos” táborba tartozik. Csikósbojtárból lett „gyorstalpaló” módszerrel egyetemista, „janicsár”, a korabeli gúnynév szerint. A janicsárok is kollégisták voltak, erős és sajátos közösségbe tartozók. A párt tőborozta őket az egyetemre, a szakértetségük hídján indította el őket az értelmiségi pályára. Sorsukkal, mentalitásukkal ismerkedve a felszabadulás utáni első évek történelmével ismerkedhet az olvasó, mert életük olyan mértékben forrott össze az ország életével, ahogyan erre csak az a korszak teremtett lehetőséget.

A későbbiekben a regény a tanárrá lett Kovács Pál sorsának bemutatásával továbbra is történelmi fejlődésünk legizgalmasabb konfliktusait érinti 1949-től csaknem napjainkig. A meg nem alkuvó, forrófejű, anarchista nék békéjezt és kissé valóban arra hajló, de könyörtelenül becsületes és szigorú főhős gyakran el át nehéz helyzeteket. Mindig azokkal kerül ellentétbe, akik vagy ellenségei a szocialista jövőnek, vagy akarataik ellenére is akadályozói tökéletes kibontakozásának. Kovács Pál paraszti származék. Mércéjét mindenkor azoknak a normái igazítják, akik közül fölemelkedett, azok igaza, hite, tisztessége vezérli elveit, magatartását. Ez utatitja vele a frázisokat és hazugságokat, emiatt kerül folyton összeütközésbe a polgárokkal és a kispolgárrá lett funkcionáriusokkal. Csak a két szemének hisz, de a marxizmust, az eszméket, a célokat szentírásként veszi. A jelszót, amely szerint „mindenért, ami ebben az országban történik, mi vagyunk felelősek”, betű szerint értelmezi. Magatartását így követelné meg önmagától és másoktól is. Nem akar és nem tud taktikázni, nem tud belenyugodni abba, hogy mások belenyugozzanak; elmélet és gyakorlat között tátonghat szakadékok. Néha naiv, néha romantikus kicsit az a hős, de mindenképpen vonzó, és többnyire igaza van.

A regény egyik legnagyobb érdeme, hogy ezt az embert a legteljesebb hitelességgel tudja belülről ábrázolni. Nevezhetnénk a Janicsárokat lélektani regénynek is: az alakuló, most születő szocialista ember belső rajzát kapjuk benne. Nem sok ilyen fajta regényünk van még. S ami van, a kibontakozást és a hőst tekintve, ellenkező előjelű. Kovács Pál sorsa, minden súlyos konfliktusa után sem vezet a kiábrándulásba, összeroppanásba. (Még a pisztoly-romantika utolsó jelenet sem sugall ilyen véget egyetlen percre sem.) Jó, hogy a magyar irodalom jelenlegi palettáján ilyen szín is szerepel. És kellesse végre egyszer megint olyan prófétáról olvasni, aki próféta is maradt, csak legfeljebb higgadtan és okosabban cselekszik, mint ahogy kezdte. (Ezt természetesen anélkül állapítva meg, hogy több más között például Somogyi Tóth Sándor ebben a tárgykörben kitűnő regényét el akarnánk marasztalni.)

Anna ellenére, hogy Tóth Béla Kendőzeletlenül, olykor nagyon is nyersen szól tegnapi és mai bajainkról és mulasztásainkról, nem a reménytelenség hangulata sugárzik a könyvből. A végső kicsengés a keserűen bíráló hang mögött biztató: lassan, de omladoznak az egyet akará emberek gondolkodásában a gátak, amelyeket a múlt szükségsszerűen emelt: a „paraszti gyanakvás”, bizalmatlanság, a funkcionárius merevség; tünbőben a „polgár”, önzésével és a magyar polgárságra jellemző politikai korlátosságával. Összeomlani segíti mindezt Tóth Béla regénye is. Sok olvasójában pedig, éppen ellenkezőleg, épít. Régi hangulatokat, hiteket, lelkesedést.

Talán még nagyobb olvasótáborra tarthatna számot Tóth Béla, ha stílusában is engedne a 48-ból, ahogy azt tartalmi vonatkozásban éppen ebben a regényében megtette, s ami kétségkívül javára vált műnek és olvasónak. Nem mindenkinek van füle és kedve a szólások, a paraszti életből, pontosabban a növénytermesztés világából vett hasonlatok, párhuzamok ilyen tömegű befogadásához, amennyire azokkal a szerző él. Közöttük néha befutad a gondolat, „mint bányász bűzban a gazok.”

Csontos Magda

SZEGEDI SZERZŐK
SZEMLÉJE

Jól esett kézbe venni folyóirataink júniusi számait: innen is, onnan a Szeged neve tűnt a böngészgető szemébe.

Városunk megidézésében feltétlenül a Kortárs járt elől. Közölte Fenákel Judit *Vetkőztető* című novelláját, amely a maga dokumentatív drámaiságával nemcsak a benne megírt védőalakját állította elé, de egy nevén nem említett, Szeged-környéki falu lakóinak tragikus sorsára is éles fényt vetett.

Hasonlóképp „szegedi” — bár elszármazott — szerző versét válogatták be a *Fiatalok* rovatába a szerkesztők: a Tanárképző Főiskola hallgatójaként évekig nálunk élt Kőltőnek, Szepesi Attilának két költeményét.

Írásai többszörösen is alkalmasok az elűnődésre. Egyrészt — mivel igen tehetséges munkák — ismét csak sajnálkozunk kell, hogy szerzőjük a Tisza-partján meg nem kötetvén, búcsút vett tőlünk, másrészt arra adnak okot, hogy — mint a Fiatalok rovat program adó darabjait — mondanójuk szerint is elemezzessük őket. „A férfikor négy-lépés udvaráról” ír első versében Szepesi Attila, s e poétai terminus technikussal a lehető legpontosabban meghatározza életének — egyben a maga korabeli fiataloknak — legfőbb gondját: azt, hogy a gyermekkorától mind távolabb kerülve miként tud majd talpon maradni a kijelöltetett „csámpás kövűtán”, a „kicsinyes városban”, egyszóval, hogyan lesz belőle — férfi.

Érdekes módon valami hasonló kérdőjel mered a válogatás több szereplője elé is. Ezt a *mi lesz-, hogy lesz-kérdést* járják körül a bemutatott fiatalok, és meglepő érettséggel gördülő soraikban jövőjük bizonytalan képeről készítenek vázlatot.

Úgy látszik azonban, hogy legifjabb tollforgatók mellett a kevésbé fiatal írőköltők gondolatai között is első helyen szerepel az a jövődö-meditáció. Aki olvasta Szász Imrénék emlékeztetés írását — „Apák nélkül” — az *Élet és Irodalomban*, az különösen tudhatja, hogy mostanában beérő írónkat költőinket mennyire izgatja az idősebb pályatársak biztatásának, kritikájának hiánya. Mint az említett vallomás szerzője írta, az „apák” igazoló reagálása nélkül elképzelhetetlen az igazi nagykorúsodás.

Ehhez a sokak által érzett és mégis nagyon késve kimondott ellentéthez szól hozzá Szabó Pál a Kortárs júniusi számában. Szász Imre mondanójáról ez a véleménye: *igaza van!* Aztán a maga öregesen elmélkedő stílusában elmondja, hogy nemcsak az irodalomban, az élet egyéb „területén” is egyre kevesebb szükség van az apákra. „Tudnak valamit adni, tanítani?” — teszi fel a kérdést, majd meg is felel rá: „Hát bizony nemigen. A mindennapi élet és a holnapban való tervezésben, termelésben, a technika és tudományos élet jelen állapotában szinte semmit sem.” Ami pedig a tollforgatók két korosztályának kapcsolat-szakadására vonatkozik, erre sem jobb kedvű a válasza: Előbb kellett volna szólni, hátha akkor nem lenne ilyen fojtogató a mostani csend... A csend, amely — mint az országban másutt — Szeged mai irodalmát is többé-kevésbé befonja.

Arról azonban, hogy e városban élőknek

nem volt mindig jellemzője a visszahúzó-dás, s hogy a Szegedi Fiatalok művészeti Kollégiumának tagjai még egy kísérleti rádióadó létrehozására is képesek voltak, ugyancsak a Kortárs ehavi számában olvashatunk. *Tertinszky Edit* „Buda György és a szegedi rádióadó” című tanulmányában eleveníti fel a szegedi rádiózás — igen kevesek előtt ismert — történetét. Mint írja, 1926-ban alakult meg a *Délmagyarországi Rádió Club*, Kogutowicz Károly földrajzprofesszor vezetésével. Eleinte csak elméleti tanfolyamokat tartott a kis közösség, majd rádiókiallítás is rendezett. 1929-re pedig már külön adóállomás is működött a városban, amelynek hatósugara mintegy 40–50 kilométerre terjedt. A 450 méteres hullámhosszon működő adó egyik műsorában még Juhász Gyula és Móra Ferenc is szerepelt, és hasonlóképp Buday György is e „helyi mikrofonban” mondta el azt a híres előadását, amelyben önálló stúdiót kér a szegedi ifjúság számára. Kár, hogy a majd félévszázados felröppentett gondolat mind a mai napig nem valósult meg...

És még egy mondat a Kortárs júniusi számának kritikai rovatáról: ebben az összeállításban adták közre az ugyancsak Szegeden dolgozó dr. Csaplár Ferencnek könyvbírálatát a Romániában élő Beke György két új könyvéről.

Az *Új Írásban* — ha nehezebben is — de azért fellelhető néhány szegedi vonatkozás. Tamás Aladár „Párizsi kávéházakban” című írásában például, amelyben a Csillagbörtönt — egykori kényszerű lakhelyét — emlegeti a szerző, ahol Karikás Friggyessel volt együtt bezárva Lénard A. Sándor nevű látva, írását olvasva pedig tüstént eszünkbe ötlük az a hír, mely szerint az évtizedek óta Brazíliában élő, magyar származású író-orvos-fordítónál járt nemrégiben néhányad magával a Szegedi Nemzeti Színház dramaturgia, Karinthy Ferenc.

Hogy tulajdonképpen ki is ez a Lénard A. Sándor, arról rövid írásában is plasztikus képet fest Szerb Antalné az Új Írás lapjain. Elmondja, hogy ideig a Római Magyar Akadémia orvosa volt, majd az óceánon túra ment, és orvosi munkája mellett könyveket írt, fordításokat készített. Nevét nemrégiben kapta fel a világ-hír, amikor egy Erdstein nevű egyén azt állította róla több világlap hasábjain, hogy Lénard A. Sándor nem más, mint a hiába körözött fasizta orvos — Mengele. Ez a „kacsa” terelte rá egykori hazánkfiára a váratlan közfigyelmet, és ismertette meg — furcsamód — a magyar újságolvasókkal is. Az, hogy 1967-ben „Völgy a világ végén” címmel már jelent meg könyve magyarul, s hogy nemrégiben ugyancsak elhagyta a nyomdát a „Római történetek” című, magyarra fordított kötete, úgy látszik kevés volt az igazi befogadáshoz. Hála azonban a nagyotmondó Erdsteinnek, mégis gazdagabbak lettünk egy 13, azaz tizenhárom nyelven író, olvasó, beszélő hazánkfiával, aki amellet, hogy remekül rajzol még kiválóan főz is. Ételkészítő tudományát egyébként külön kötet őrzi: „Római ételkülönlegességek” — ez a Brazíliában kiadott gyűjtemény címe. Egyszer nem ártana ezt sem lefordítani...

A. L.

PIACOT
KUTATOK

A szabad szombat mellé beköszöntött a meleg és az érettségi szünet. A nagy melegtől aztán elhatároztam, megtudakolom le- és felmenő családjaimtól, mit kívánnak a hét végére: kirándulást a hegyek közé, vagy egy jól hűtött mozt, heverészést a strandon, vagy sétát az állatkertben. Már szerdán nekálltam a kérdőív megszerkesztésének és alig huszonöt kérdésben sikerült is összeszűritnem piackutatási szennvedélyemet.

Icuka legépelte és még aznap este kiosztottam az érdekeltek között. Csütörtökön azután az esti csendben a válaszokat betápláltam a fiam logarlécébe. Megállapítottam, hogy hat kiküldött kérdőívből ötöt küldtek vissza, ami már általánosításra alkalmas lehet. Amíg a léc-komputer a golyós számológóval együtt dolgozott, rájöttem, hogy saját ívemet a zsemben felejtettem. Pótolva mulasztásomat, a piackutatást teljes körűnek nyilvánítottam.

És hogy ki mit kíván? Ime: későn kelni, kirándulni a Vöröscsillag kerthelyiségébe, ebéd, trécselés, vacsora, lefekvés; másnap: ugyanaz (nejem). Korán kelni, kimenni a folyóra pecázni, hideg koszt, éjjel várni harapnak-e, másnap ugyanez (apósom). Szokások időben kelni, strand, vacsora a Vöröscsillagban, tánc, hajnali vonattal Balaton, ott folytatni az előbbieket, (lányom). Későn kelni, presszó, trécselés, másnap ugyanaz esetleg mozival (anyósom). Azt csinállok, amit akarok (fiam). Nem válaszolt: 1 (én).

A közvéleménykutatás eredményeként én későn keltem; a feleségem korán, mert el kellett készítenie a reggelit, az ebédet és a vacsorát. Közben én a fiam táskájából eldoboztam krímvélővel. A fiam és a lányom — utasításomra — tankönyvek mellé ültek, ráér a két taknyosra így év vége felé. Apósom szunyókált, anyósom morgott. Másnap ugyanaz. Családfeji mivoltomban ugyanis monopolhelyzetet élvezek: én kezelem a kasszát.

A. S.

Dér Endre

IGAZOLÓ BIZOTT-SÁG ELŐTT*

Apró kavicsok hulltak az ablakra. — A fiú! — csillant fel Kővágó szeme. — Lóri, kérem, hagyjuk magukra a fiatalokat.

— De Béla! Nem ismerem magára! Ha nem csál az emlékezetem, épp maga volt az, aki egyszer mindenkorra kiutasította ezt a senkiházi! A lány nem préda, nem dobom egy ilyen nimand karjába! Itt maradok! Mária! Fiaccám, itt leszek veled, elvégre a nevelőanyád vagyok! Hogy jön ő ehhez? Az anyja egy kofa, kezét csókolat nekem, a fia meg azt se mondja: jó napot. Nekem ne-hogy bevezessétek, nekem a pusztalátása migrént okoz!

Marika nem sokat törődött mostohaanyja lármázásával, örömmel, szó nélkül kifutott.

Kővágó zsebregdelt kézzel nézgetett az utcára, majd feleségéhez fordult:

— Lórikám, ha szabad kérdeznem, hol él maga? Hát még mindig nem érti, hogy ez az ember azt tehet velünk, amit akar? Egzisztenciát biztosíthat — ha akar, és... börtönbe juttathat, ha kedve tartja.

* Részlet egy, a felszabadulás cseményeiről szóló regényből.

— Dehát ez rettenetes! Ezt én nem élelem túl!

— Túl fogja élni, kedvesem. Azt is, hogy a fiú idejár megint, azt is, hogy kedves lesz hozzá, amennyire csak kedvesnek lehet lenni valakihez.

— Dehát egy ilyen senki, egy ilyen...

— Egy ilyen Valaki! Hogy ne mondjam: egy befolyásos valaki. Komoly funkciója van az ifjúságnál — és újságíró! Egy cikkel az egekbe emelhet embereket — és a pokol fenekére taszít. Mondanom se kell, milyen szerencse ez nekünk, ez az érdeklődése, épp most, mikor a bizottság elé kell mennem. Persze, remélhetőleg nem kell a segítségét igénybe vennem. Mert az azért nagy blamázs lenne — saját magam előtt, ha hozzá kellene fordulnom.

— Csak nem alázkodna meg?! Csak nem sülyedt ennyire — az én férjem?!

— Ezt én is remélem... Bár...

— Hát nem tudja nekik megmondani, hogy magát a nyilasok elhurcolták Dunántúrra? Nem tudja kifejteni, hogy maga mindig a köznek dolgozott: hogy se Szluka, se János-syék nem boldogultak volna maga

nélkül? Ha maga nem hajlandó érvelni a tények mellett, majd elme-gyek én, én...

— Még csak az hiányzik nekem, drágám. Világosan látni, mennyire eltávolodott. Sejtelmé sincs, miről van szó, egy nem létező világban él, még mindig. Csak arra kérem, legyen nyugton. Én tudom, mit kell tennem, mit kell mondanom holnap reggel!

— Istenem, hogy ezt kellett megér-nünk. A megye legelső ügyvédje — „bírák” előtt... Vallatják, mint egy rabot. Hát van isten?

— Fogas kérdés. Remélem, ennél könnyebb kérdéseket tesznek fel — holnap...

Kővágó az utolsó percben mégis meggondolta magát másnap reggel: átcsérélte feszletűjű, kockás ruháját egy ünnepélyesebb, épebb öltözetre. Az igazoló bizottságban entellektüelek is vannak, s azok esetleg a testület fumigálásaként könyvelnék el a „topisságot”.

A ház előtt még egyszer végigfutott a hirdetés szövegén:

„II. sz. Igazoló Bizottság. Tárgyalási idő: 1945. márc. 5. d. e. 9 óra. Helye: Városháza, I. em. 7. ... Kővágó Béla dr., az Ügyvédi Kamara titkára... stb. Felhívom a lakosság figyelmét, hogy mindazok, aki a fent felsorolt személyek oly magatartásáról vagy cselekedetéről bírnak tudomással, mely a magyar nép érdekét sértette vagy sérti...”

Az ügyészség közelében veszekedett lármára lett figyelmes. A nagy sároga épület kapujában hatalmas csoportosulás. Két suhanc terebélyes táblát emel a tömeg feje fölé, rajta a félelmetes felírás: „Halál a nyilas